

ADATTÁR

Döbrentei Gábor ismeretlen akadémia tervezete.

A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában M. Nyelvt. 4 r. 23. szám alatt található Döbrentei Gábor hátrahagyott kéziratai. Ezek között olvasható két teljesen kidolgozott s egymástól lényegesen eltérő akadémiai tervezete. Az egyiket, a rövidebbet és a kevésbé fejlettebbet Rubinyi Mózes adta ki az Akadémiai Értesítő 22. (1911.) kötetében (119–122. l.). Döbrentei ezt később lényegesen átdolgozta s kibővítette az itt közölt akadémiai tervezetében, amelynek alapján akarta megszervezni az Erdélyi Magyar Tudós Társaságot. Mivel ezt még sehol senkisémm közölte, sőt még meg sem említette, föltétlenül szükségesnek tartom, hogy tanulmányommal egyidejűleg nyomtatásban napvilágot lásson. — A kéziratok között sikerült megtalálnom a Székely Mihály által fogalmazott kötelező-levél egy példányát is, ezt is közlöm.

BÉVEZETÉS.

Dicső emlékezetű II. Leopold, Római Császár, Magyar Király és Erdélyi Fejedelem Ő Felsége a maga megkoronáztatása előtt, tulajdon jóindulatjából azt parancsolván 1790-ben November 2-án költ Udvari Decretumában, a mint a Decretum szavai vagynak: ut juvenus ubique lingua sua vernacula cum speciali tamen reflexime in locis potissimum illis ubi pluxa ideomata obtinent, lingae hungaricae, tamquam principalis Nationalis lingvae, eruditatur, et pro vehiculo excolendae latinatio etiam precise lingua haec adhibeatur: — Őfelségének ezen a természettel megegyező igazságos rendelkezését az Erdélyi Karok és Rendek háladatos szívvel tisztelték s mind ennél, mind a környül állásoknál fogva, a Nemzetnek mások példája szerint való kimivelésére serkentvén, hívséges alázatossággal egy törvény-cikkely projektuma által az 1790-ben tartott Ország-gyűlésén megkérték: hogy a Magyar nyelvnek sikeresebb elémenelete végett Őfelsége, mint megerősíteni, s azt atyai gonddal oltalmazni méltóztatnék.

1. E társaságnak planumát még azon az Ország-gyűlésen egy a végett kirendelt systematica deputatis ki is dolgozta, mint az az említett esztendőbeli Ország-gyűlés Jegyző-könyvében magyarból deákra fordítva, a Felső Udvarhoz küldött három Nemzetbeli Karok és Rendek követeinek utasításai között, a 131. laptól fogva a 137-ig megvagyon. Azonban, valamint egyebek, ugy ezen tárgy is, II.-dik Leopold Királyunknak véletlenül közbejött halála miatt nem mehettek a Nemzet dicsőségét, s ezáltal a magáét munkálni kívánt Fejedelem eleibe; De az ennek oka miatt közönségesen érzett fájdalom enyhülése kezdett telni mostani kegyes Fejedelem, Első Ferenc nemeslelkűségében, melyet Ő Felsége maga, koronáztatása előtt, ezen Nagy fejedelemségének kijelentett. Az 1792-beli Ország-gyűlés jegyző-könyvében, hol az Országos Bécsi Követség a maga jegyző-könyvét a Karokkal és Rendekkel közli, elé adatik a 137-ik lapon a Magyar Nyelv mivelő Társaság felállításáról szóló planum Ő Felsőségének be is nyújtott. 2. Aki akkor arra a Jegyző-könyv 109.-ik lapja szerint ezt felelte: Quod attinet articulos 45 de praecellencia lingvae hungaricae et societatis ad promovendam eundem lingvae culturam per provocatam in articulo 45 altissimam resolutionem Regiam adtő 2 Novembris 1790. emanatam, interimalis provisio jam facta sit praeadductum articulum e serie reliquorum exmittentum obiecta illius

vero ad Deputationem Systematicam, relegenda esse inveniznus. Vos fidelio Status et Ordines in Re Litteracia per permodum consilii, sine praejudicio Juris, Majesratio privative Nobis Competendis, benigne exanditur. Ő Felségének ezen válasza felől a Karok és Rendek a Jegyzőkönyv 310. lapján azt írják: Ezen Ő Felsége Rendeléséhez képest a tudomány dolgokra rendeltetett Systematica Deputatio tárgyai. A Systematica Deputatio ezt ki is dolgozta, Ország-gyűlése planumához hólmit ragasztván.

Azonban az oda megkívánt előkészületek gyarapítása végett a Magyar nyelv mívelésére való gond, mellyel való törvényes élest is a hazai Igazgató Székeknél mostan uralkodó Fejedelmünk az 1791-beli XXXV-dik törvényczikkely által megerősítette, folyamatban maradott, s végeztetett. 4. Az Ország-gyűlése által, hogy a Magyar indigenatusságra bevétetett személyeknek e czélra tett ígérete, teljesedés hozattassék, a mint hogy R. Sz. Birodalombeli Ns Natorp Vilhelm Ferenc által adatott 1500 Rftok dr. Gyarmathy Sámuel Magyar Gramatikájának nyomtatására fordítottak, az 1794-beli Ország-gyűlés Jegyző-könyvének 117, és 118-dik lapjai szerint, hól az Erdélyi Kir. Kormányzó M. Gróf Bánffy György Ur Ő Exellentíája, ki az 1792-beli Jegyző-könyvben több helyen is ezen társaság fejének neveztetik, a reá bizatott kinyomtatásról való számadás a Karoknak és Rendeknek beadta.

Meggyőződve lévén a felől az Ország, hogy kegyes fejedelmünk az ajánlott Társaságról szóló Törvény-cikkelyt nem azért hagyta erősítenül, mintha hívséges Magyar Nemzetének a Tudományokban való élelmenetelét gátolni akarná, hanem mivel az akkor magokat eléadott háborus idők miatt Országainak előbb védelmezésére kellett fordítani gondjait, ebbeli édes hiedelemben némely Hazafiak megindították az Ország kívánása szerint a Magyar Nyelv mívelő Társaságot, oly czélből a mint ennek egykori magyar titoknoka Aranka György a Szebenben 1790-ben kijött Magyar Nyelv mívelő Társaság munkájának első darabja 10-ik lapján eléadja, hogy a Hazai Országos Nyelv mívelő Társaság még a felséges meghatározástól függvén és azért meg nem indulhatván az övéket csak oly próba Társaságnak nevezték, melly mig az Országos megindulhatott, addig előre az annak tökéletességére szolgáló eszközök megismertetésének a helyes módok megpróbáltassának, a jó elmék és munkáskezdek egybeköttetvén, az ismereteknek és igyekezeteknek hasznos, de egyszer 's mind ártatlan utára vezetessenek. Ily előre való készültek megszerzése végett tehát néhány tudományokat kedvellők MVásárhelyen több izben is egybe gyűltek, kik az Ország-gyűlésen megkért Első Elölülőjüknek mindenkor Kir. Kormányzó Gróf Bánffy György Ur Ő Exellentíáját tisztelték, meg is jelenvén az közöttök 1794-ben Junius 21-dikén midőn Ő Exellentíájának számot adott a társaság minden igyekezete s gyűlése felől, mellyeket, akár kinek is abba való részvételével nyitva szokott tartani. Igy akarván az, a Fejedelemnek bölts akaratját az által teljesíteni, hogy a midőn békeség idejében Ő Felsége segedelmével a Tudományok világitó napja is feltünend, akkóra készültenek ne legyenek, hanem inkább ezen szent igyekezet ezen az Ország polgárait, lelki és erkölcsi képen, nemesítő törekedés a nyomról nyomra jövő Ifjak szívét is melegitse, s a Felséges engedelem adást már tudományosan jól elkészült férfiak dicsőítsék meg egyszerre jeles munkáikkal.

E gondolattól vezéreltetvén s szeretet fejedelmünknek a Tudományok iránt viseltető nemes indulatjába bizván, sok Hazafiai s a haza leányai, a M. Vásárhelyi Társaságot pénzzel, könyvek, kéziratok, régi pénzek, ásványok, egybe adásával segítették. De a Társaság munkálkodása azonban lassudni kezdett, majd mivel a csendességet szerető lelki munkálkodást a fegyver zörgés felrezzentette, s ennél fogva minden Hazafinak Fejedelme védelmére kellett fordítani figyelmét, — majd egyéb környüállások lettek akadályok. Hanem, dicső királyunk megszerezvén, sok nemes áldozatokkal Európa elcsendesítésével, e hazának is a békességét, némely tudomány kedvelők ujra mozgásba hozták azon elkezdett nyelvmivelés folytatását, s gyűlést tartottak e tárgyra nézve M. Vásárhelyt, 1818-ban Junius utolsó napjaiban. A néhai Aranka György Jegyző könyveiből a Társaságnak miben maradása megvizsgáltatott, s a jó igyekezetű öreg Magyar Literatornak fáradozásai, hogy a Társaság gyűjteményeit, egybe gyűlt pénzéről való helyes számadását tisztában hagyva köszönettel vétetett. Az Erdélyi Muzeum Kiadójának, a fenn említett Országgyűlési planum nyomán készített s a Társaság előbbeni czállal való folytatásának felelevenítéséről szöllő vélekedése s egyik gyűlés közmegáhitása szerint a Kir. Kormányzó Urnak benyujtatván, Ő Exellentiaja több Hazafiaktól egy nagyobb gyűlés tartására az 1819-nek tavaszán volt, productionale forumkor, midőn itt a Hazafiaknak több számmal jelen voltak, megkéretett; ki, sok foglalatosságai miatt Előbülést maga nem vihetvén, arra Kir. Kinestartó Gróf Haller Gábor Ur Ő Exellentiaját nevezte ki. A' Határozásokra meghatalmazott gyűlés, az Ország Házában, buzdítatván az által, hogy a fundushoz már 30.000 Phftok ajánlottak, több Hazafiai s Hazalányai által, a Társaság ezután itten léendő Közép Biztossága Első Előbülőjének M. Gróf Teleky Pál, Cs. Kir. Kamarás, másodiknak M. Gróf Kemény Miklós Cs. Kir. Kamarás és Aranyosszéki Fő Tiszt, Urakat, Titoknoknak pedig Döbrentei Gábort választotta. Ezen Tekint. Biztosságnak adott által a fenn forgó planum megvizsgálása, s egynek megállapítása, mely szerény a Felsőes fejedelemnek engedelmével, az Ország Gyűlésének kimutatott utján, a magyar nyelv mivélése végett jó magyar munkát adatasanak ki. Itt terjesztetik tehát elé a Társaság planuma röviden, melyről előre azt jegyezzük meg; hogy nem most mindjárt kívánunk ennyi tárgy munkák kiadásához fogni, hanem csak kimutatjuk a pályát, mellynek elágazó ösvényein óhajtjuk Hazának Tudósaival szedetni koszoruikat. Esztendőknék kell eltelni, a mostaniak kihalása után, eléjőni több uj lelkesedett kritikával és mély tudománnyal felkészült férfiaknak, hogy ez a nagy mező széles kiterjedése miveltt lehessen; mivel egy-egy tudománynak is a szép pontra vitele sokaknak előre dolgozásai által eszközöltethetik. Inkább tehát csak azt munkáltatjuk ki, millyen munkákat fogadna el kinyomtatás végett a Társaság. Előre bocsájtjuk azt is egyuttal, hogy Hazánk Tudósaí oly becses munkák kidolgozására hivatottak, mellynek a Társaságot tekintetbe teszik, s a közhasznót nyomósan elé mozdítják. A sok próbatételek szünjenek meg. Itt az ideje a haladás éreztetésének!

Ezen planum az Ország-gyűlési Jegyzőkönyvben levőtől némelyekben eltér, de ugyancsak ennek intése által szabadította fel magát erre. Mert ez van ott; Praenumeratio obiectorum non eo consilio suscepta est ut accusare eorum series exhibeatur, quod dicio praesentis ideae seu plani non admittit

sed eo potissimum quod si qui de utilitate huiusmodi societatis dubitaren, illi convineantur et membrissoicetatis inviatio detur ossendaturque campum laboribus ipsorum satis latum patere adeo ut verum hic etiam sit illud Phaedri:

Laboris tamen abunda copia
Labori ut faber desit, non fabro labor.

Hogy még most is egy ilyen Társaság Felállításának szükséges voltát hosszasan újra mutogatni kellene, nem gondoljuk. Sőt azt hisszük, mert tapasztaljuk, hogy igen számos jó gondolkozásuknak ez által csak régi óhaj-tása teljesítettik. Ugyan is ki a Nemzetek történeteiben nem járatlan tud-hatja, hogy nevezetesen a Tudós Társaságok voltak azon eszközök, mely-lyeknek segedelmével egy Nemzet a másikat a maga figyelmére vonta. Tudományos Társaságokba egy célra egyesülnek a Hazának különböző he-lyein lakó különböző tudományokban kimivelt Tudásai s kölcsönös vetél-kedés által oly ismereteket ébresztetnek fel, melyekre magános elmélke-désekkel sohasem juthattanak volna annyival is inkább, mivel némely isme-reték oly sok féle ágazatnak, hogy csak az illy tudós Társaságok által fej-lődhetnek -ki. Ezen kívül az illy tudományos egyesületeknek főbb célja a közhasznu tudományokat közönségessé tenni, az egész népet mivellni és oktatni, melyre a magános tudósok egyesület nélkül keveset tehetnek. Foly-tathassék hát csak ezen Társaság terjedni fog a mivelődében ez által egy újabb nagy lépést tehetett Nemzetnek szép hive s Külföld és a haza meleg tisztelettel emlitendi Fejedelmünk igazgatásának boldog idő szakaszát. S mint hogy a Fejedelem és Haza ezen két elváthatatlan test közjavát dicső-ségét tárgyazó czél a kettőnek felsegitő indulatjában bátran bízhatik, elé-vezzük tehát ezen Tudományos és Nyelvmivelő Társaság munkálkodásainak 1. Tárgyait, 2. Módját, 3. Az erre szolgáló eszközöket, 4. A megkivántató szükséges költségeket és jövedelem kutfejét.

1-ső cikkely.

A Tudományos és Nyelvmivelő Társaság munkálkodása tárgyairól.

Ezen Társaságnak Tárgyai a többször említett 1791-dik Ország-gyűlése jegyző könyvében megtalálható intézetben tisztán megvagynak, t. i. a Ma-gyar Nyelv mivélése és a Hazában a szükséges tudományos ismeretek ter-jesztése. Melly célra ezen Társaságnak kötelessége lenne:

A) A Tudományok különböző ágazataiban a Hazára alkalmaztatva Ma-gyar nyelven *eredeti munkákat* készíteni.

B) Az idegen nyelven írott klasszikus munkákat *magyar fordításokban* közönség eleibe bocsátani.

C) Időszaki-írás segedelmével a tudományos ismereteket terjeszteni, a köznépből a balvélekedések és babonák gyökereit kiirtani, s ez által a helyes miveltséget elésegíteni

D) Jutalomra tett kérdések által az egész Hazára nézve hasznos ismere-teket kifejteni.

Melly pontokat röviden megvizsgálván illő lészen:

1. Az eredeti munkák készítésére nézve a Tudományok nevezetesebb osz-tályait rendre fontolás alá venni:

I. osztály.

A Nyelv Tudomány (Philologia), még pedig:

A Magyar Nyelv mívelése. Ezen célra szükséges 1791-ben az Ország Rendei által megállított intézet szerint

a) A Nyelvnek philosophiai tekintetből való Grammatikáját készíteni.

b) A már számos Magyar Grammatikákat és szótárokat megvizsgálni s hijánosságokat kipótolni, s így mentől tökéletesebb Magyar Grammatikát és szótárt készíteni.

c) Olly szótárt készíteni, mellyben a hasonlatos értelmű szónak a különböző jelentései meghatározottassanak.

(*Synonima*).

d) A két Magyar hazában lévő különböző beszédejtéseket (*dialectus*) kikeresni.

e) A régi szóllás formájit és szókat különböző időpontok szerint kikeresni.

f) A közönséges szokásból kiment és ennél fogva megavult szókat, szóllásmódjait újra elékeresni s ha jó izlés szerint valók újra folytatba hozni.

g) A Hazafiságot nyert idegen szónak kikeresése és nyelvünkhöz alkalmaztatása. Az Analogia és tárgyak természete szerint új szónak formálása, a helyeseknek meghagyása, az oknélkül valóknak megtisztítása.

h) A Társaság segítse a Nemes Ország Rendei böles intézetje szerint a mind inkább Magyar Theátrumot jó eredetű munkákkal és fordításokkal.

2. A Görög és Római nyelv könnyebb tanulhatása végett magyar nyelven grammatikákat és magyarázó szótárakat készíteni és mind a két nyelvbeli klasszikusokat magyarra fordítani, vagy azoknak eredeti textussokat magyar világitással kiadni.

3. A mai élő idegen nyelvek közül főképen az anglus, francia, olasz nyelvek könnyeb tanulása végett is hasonló eszközökhöz kell nyulni, Prof. Márton József a német nyelvre készített Grammatikája és szótára példája szerint.

4. *A nyelvtudományra segédtudományok.*

a) Kidolgozni magyarul jó izléssel és kritikával a Magyar Római és Görög régiségeket.

b) Kiadni magyarul az Archeológiát, valamint a Római és Görög művészségre nézve ugy különös tekintettel a magyar, s nevezetesen Hazánkban tanálható régi mesterségek emlékeire nézve is.

5. A nyelvtudományához kell kapcsolni a széptudományokat, mellyeknek kimivelését amaz nagyon elésegíti. Ennél fogva:

a) Kidolgozni az Aestheticát, melly tudományos tekintetből a Phisophia része ugyan, de a régi és új Literaturával egybe-köttetvén azokból megvilágosítást nyer.

b) Kiadni a Poesist és Oratoriát, *ékessenszóllás tudományot* a magyar nyelvhez alkalmaztatva.

II osztály.

Hisztoriai tudományok. Ide értetődően a közönséges Hisztoria, Haza Hisztóriája és ezeknek segédtudományai: a Földleírás (Geographia), Helyleírás (Topografia), (Chronologia, Statistica), Időszámítás, Diplomatica, Numismatica, Czimerek ismerete. Ezen tudományok közül előbb is a hisztóriának, mint Tudománynak theoriáját, Historiáját, és Literaturáját, azután a közönséges Hisztóriát s az emberiség Hisztóriáját Philophiai tekintetből kiadván. Ezeken kívül nevezetes tárgya leszen ezen Tárgy munkálkodásának a parlagon heverő Haza Históriájának készítése, mely célra előbb is meg kell vizsgálni az Ország sok leveles táraiban eddig nem használt és tárgybeli kéziratokat, hogy közülök fontosabbak körülállásokhoz képest szükséges világosító jegyzésekkel kiadattassanak. Mindezekből jó izléssel és kritikával ki kell dolgozni Hazánk Historiáját, kell készíteni Hazánknek egy jó Geographiáját, Statisticáját, ki kell adni Diplomaticáját, utat kell mutatni a magyar régi irások olvasására, a Numismaticára nézve különösen ki kell adni a magyar pénzek Laistromát szükséges jegyzésekkel s azokból ha magokból nem lehetne, legalább alabástrom lenyomásaikból gyűjteményt kell szerezni.

III. osztály.

Bölcsekedés tudománya (Philosophia) és Nevelés Tudománya (Pedagogia).

a) *A Philosophia* ennek mind a szemlélődő (Theoretica) mind a cselekvő (practica) részeinek olly előterjesztését kell előbb is készíteni, mellyben meglégyen egész kifejlődése (históriája), hogy abból kitessek a Philosphiában uralkodott külömbféle principiumoknak helyes egybe vetése, annak mostani állása, a külföldön és hazánkban Literaturája, meg kell mutatni mi módon lehetne hazánkban a Philosphiának gyarapodását elé segíteni, s ezen célra könnyen érthető kézi könyveket kell készíteni.

b) *Nevelés Tudománya.*

1. A Nevelésre és Tanításra nézve is meg kell vizsgálni mikép áll ez a külföldön és hazánkban, a hiánosságok kipotlására az idegen Litteratura segedelmével jó kézi könyveket kell készíteni, előbb is a szülékre, azután a tanítókra nézve, mellyek a testi és lelki nevelést helyesen eladják. E szerint előbb is ki kellene dolgozni a Nevelésnek Históriáját és Teoriáját.

2. Meg kell vizsgálni Hazánkban a falusi és városi alsóbb és felsőbb iskolákban a tanítás módját és ezekben a hiánosságokat a szükséges javításokra utmutató jegyzésekkel felfedezni.

3. Egybe kell vetni a házi nevelést a közönséggel, s meg kell mutatni, hogy Hazánkra alkalmaztatva mint kell külömböző sors szerint a Hazafiúságot ugy kifejteni, hogy az ifjuság Fejedelme és Hazája iránti szent kötelességekkel megismérkedvén azokat önnként és hivséggel teljesítsék.

4. Utat kell mutatni a Gyermekesek játék-beli foglalatosságokra, mester-ségekben való gyakorlásokra és testi készségekre (Gymnastica).

IV. osztály.

Mathesis. Ezen tudománynak is legelőbb meg kell készíteni históriáját, azután kézi könyveket mind a nagyobb mind az alsóbb falusi iskolák számára, különösen szemügyre kell venni annak alkalmaztatott részét is, s nevezetesen a Mechanicára, Hydronicára és Architecturára nézve olly könyveket adni ki, mellyek inkább cselekedtető (*Pratica*) mint csupa szemlélődő (*Theoretica*) czéltásuak legyenek s így a Machinák (*Erómír*) tudományát a közhaszonra közönségesebbé tegyék. Így kell magyarul kidolgozni a Föld színén és Földalatt lévő mérés tudományát.

V. osztály.

Természeti tudományok.

a) Készíteni kell Természet Historiáját (*Historia Naturae*) mellyből kitessék az egész Természet kezdettől való kifejlődése.

b) Természeti Hisztóriát (*Hisztoria Naturalis*). Hazánkban nevezetesen a növények és ásványok esmérete nagyon hiányos lévén, nem csak hogy a természeti históriát tárgyazó jó magyar könyveket terjeszteni kell, de kellene különösen magyarul az állatok ismertetet, a fűvészséget (*Botanica*) és az ásványok tudományát (*Minerologia*) Hazánkra alkalmaztatva a mint a fűvésztudományt Daumgarten Ur deák nyelven már ki is adta. — Melly czélra szükséges volna a Hazának jó móddal való megismerésére a Társaságnak ahhoz értő tagjait Hazánk e részben gazdag vidékeinek felkeresésére a maga költségén kiküldeni. Jó lenne a Természet mind a három országból a Társaság számára a Hazában található természeti Tárgyaknak gyűjteményét megszerezni.

c) *Physica, Chémia.* Ezeknek Historiáját és Litteraturáját kell leírni, hogy tudódjék a külföldön és Hazánkban való állása, jönének világosságra e részben is a hiánosságok, azután kell Hazánkra nézve e tárgyban kézi és olvasó könyvet készíteni. Nevezetesen a Chémiát ki kellene dolgozni a gazdaságra és a Bányászati Tudományra és Mesterségekre alkalmaztatva. Így ezen Tudományokból lehetne a köznépnak oly olvasó könyveket készíteni, mellyek azt a külömbféle babonás vélekedésekből tisztítanák.

d) A Technológiát ki kell dolgozni 1. Közönségesen, 2. Különösen Hazánkra alkalmaztatva; fel kell fedezni a fogyatkozásokat és utat kell mutatni a szükséges javításokra. Ezen czélra a szükséges modellek gyűjteményeit meg kellene szerezni.

e) A Gazdaság tudományát olly formán kell kidolgozni, hogy az nem csak iskolai könyv maradjon, hanem használható legyen a közönséges életre is, melly jegyzést a Társaság ezen plánuma minden egyéb tudományokra nézve is alkalmaztatni kíván.

B) *Második Tárgya a Tudományos nyelvmívelő Társaságnak egy idő szakaszi írás készítése.*

Mivel a külömböző mívelésű emberekre külömböző tárgyak folyhatnak bé haszonnal. Ezért is három féle folyóírást lehetne készíteni olly formán, hogy minden három holnapban adatnék ki egy füzet, melly mint egy 6 ivből

állhatna ezen szakasz írások közül 4 lenne tudományos, 4 gyönyörködtető, 4 a köznépre hasznos.

a) *A tudományos folyó írásnak tárgyai lennének* 1. különböző tudományos eredeti értekezések, 2. Hazánkbeli és külföldi derék embereknek élet leírása, 3. A két Hazában vagy akárhol kijött, de a két hazát illető nagy Magyarok által íratott munkáknak vizsgálatai, 4. Tudománybéli jelentések, jutalom tételek, előléptetések, kiholt Tudósok és Írók emlékezete, Régiségek, Új könyvek.

A gyönyörködtető folyóírás lenne nevezetesebben a szép nem számára; tárgyai lennének, 1. Gyönyörködtető erkölcsi elbeszélések, 2. Versek, 3. Theatrumi darabok és színjátások vizsgálatai, 4. Theatrumot, Muzsikát és más szép művészségeket tárgyazó tudósítások, a külföldi folyó írások ezen tárgyakat illető cikkelyeinek kivonatai (extractusai).

C) A köznépre nézve hasznos folyó írás a nemes Ország Rendei intézetek szerint magában foglalna: 1. Erkölcsi meséket és verseket, 2. A babona és balvélekedések kiirtására szolgáló értekezéseket, 3. A gazdaságot és mesterségeket tárgyazó hasznos tapasztalásokat, 4. A Fejedelemért és Hazájáért tett áldozatokra serkentő írásokat, 5. Nevezetes szép vagy rut cselekedeteknek elbeszélését s ha lehetne nevezetesebb criminalis processusok folyamatait.

C) Harmadik Tárgya a Tudományos és nyelvmivelő magyar Társaság foglalatosságainak lennének a Jutalomra tett kérdések. A tapasztalás bizonyítja, hogy a tudományok más nemzeteknél is nevezetes gyarapodást nyertek a jutalomra tett kérdések által. Hogy mi módon választatnának meg a Jutalomra szánt kérdések a második cikkelyben meg lesz határozva. Ilyen jutalom kérdéseket lehetne felvenni esztendőnként legalább hármat 200, 190, 120 forint jutalom mellett, vagy a pénz helyett 20, 15 és 12 aranyakat nyomó érdem pénzeket fogadni, mellyeknek veretéséről a Társaságnak gondoskodni kellene. Mivel pedig gyakran meg esik, hogy ugyan azon kérdésre több oly feleletek is érkezhetnek, mellyek az érdemeztett munkához nagyon közelitene, szükséges lenne a közelebb járó érdemes munkákra is három jutalmakat tenni, ezek csak pénzben kaphassák a jutalmat. Ezen jutalomra készített munkákat a másutt is bevett szokás szerint az íróknak egy feljül írással jegyzett bepecsételt boríték mellett kell beküldeni, mellyben nevek megírva legyen. A megvizsgálatás után csak a jutalomra érdemesített munkák mellett bėjött levelek borítékai nyitattnak fel, a többek pedig elégettetnek, hanem ha az Írónak magát önkéntesen megnevezni kedve lészen. A munkálkodásoknak ezen cikkelyben kimutatott meséje szélesebb ugyan mint sem ezt egy elsőben ezen kiterjedésében lehetne mivelni, csak ugyan szükséges az első elintézésben mind a mezőt kijegyezni, mind a szempontot meghatározni, mellyből ezen Társaság a tudományokat Hazánkra nézve vizsgálattani kívánná, hogy így az apradonként készülgető részek azon egy egésznek állató részei lehessenek. Hazánkban különböző tudományokban igen sok alkalmas férfiak lehetnek akik nem is esmértetnek s közhasznu tudományokat magokban zárva tartják, azomban a munkálkodásra megszólíttatván hasznos tudományjokkal a közjóra fognak világolni. A kölesönös munkálkodás és vetélkedés felébreszti a szunnyadozó Erőket. A melly munkák ezen

megszóllításra el fognak készülni azok közül elébb is azok bocsáttathatnak világ eleibe, mellyekből mind a tudományos művelődésre, mind a Társaság fundusainak gyarapodására nagyobb hasznot lehet reményleni. Mind ezek azonban akkor határozatnának meg közelebbről, mikor a Társaság a maga fundusát bizonyos mennyiségben együtt láthatja.

II. Czikkely.

A Tudományos és Nyelvművelő Társaságok munkálkodása módjáról.

Ezen Társaság széke a Systematica Deputatio vélekedése nyomán melly így szól a 3-dik pont alatt: Sedem primariam Societatio Claudiopoli figendam et omnia svadent cum hic maiores Religionum omnium Hungarico idiomae utentium Scholae, major virorum qui im proposito negotiv cum successu cloborare possint numerus praesto sit, ezután már léssen Védelmezője pedig ezután is az Ország Rendei bölcs intézetjek szerént Kormányzó Gr. Bárfy György Ur Ó excellentiája. A Társaság minden esztendőben egy közönséges ülést tartana, mellyben a másunnan is begyülekezett Hazafiak előtt

1. A Közép Biztosság a maga azon esztendei munkálkodásáról számot ad.
2. A Közép Biztosság által ajánlott jutalom kérdések megvizsgálatván megállapittatnának.
3. A jutalomra érdemesített Irók elveszik jutalmokat.
4. A közép Biztosság által ajánlott személyek közül a Társaságnak Tagjai választatnak.
5. A Perceptor Számadás megvizsgálatván közönségesé tétetik.

A Közép Biztosság foglalatosságainak tárgyai lésszenek:

1. Mivel a Tudományoknak az első czikkelyben megmutatott mezeje oly széles, hogy annak művelésére hosszas idő kívántatnék a magános ülések elébb ki nézik a tudományok különböző osztályaiban Hazánk állapotjához mérve mik lennének azok mellyekre legelébb is eredeti munkákat kell számítani s e tárgyban a távol levő tagokat is meghallgatván ki micsoda munkának készítésére ajánlaná magát, meghatározatik kire micsoda munkának készítése bizattassék.

2. Így meg kell határozni micsoda munkák azok a mellyek megérdemlik, hogy magyar nyelvre fordittassanak.

3. A Jutalom kérdéseket a közgyűlésre felajánlja.

4. Kötelessége lenne az Időszaki Irásnak készítése, megvizsgálása és kiadása.

5. A béküldött munkáknak is megvizsgálása, kiadása. Ezen közép Biztosság minden két hétben egyszertartja ülést. Melly közép Biztosságnak tagjai lésszenek: Az Elölülő, Vice Elölülő, Titoknok, Eléterjesztő (Referens). Tagok: Levelező tagok és Perceptor, szivesen elfogadtatván itt más jó érzésű Hazafiak is, minthogy a Társaság mindenkor nyilván tartja üléseit.

I. Az Elölülő kötelességei.

1. Minden munkának mellyek azon Társaságot érdekelnék előbb az Elölülő kezébe kell menniek, ki is azokat azután az Előterjesztőnek való kiosztása végett a Titoknoknak küldi.

2. A Társaságot illető minden levelezéseket megvizsgál s neve oda írásával azoknak elküldését helybe hagyja.

3. Minden a Társaság nevében kiadandó leveleket és Diplomákat alá ír.

4. Minden két hétben vagy maga, vagy ha nem érkezik a Vice Elölülő Gyűlést tart.

5. A jegyző könyveket megvizsgálni és neve aláírásával megerősítvén, kötelessége leszen, azokat a védelmezővel közleni, hogy így a Fő Védelmező ezen Társaság munkálkodásainak folyamatjával mindég esmeretes lehessen, ha kívánná, arra a maga jegyzéseit is megtehesse.

6. Minden fizetések iránt való utasításokat a kaszához alá írja.

7. Az Elölülő a maga hatalmával fogva 100 rftig tehet rendelést, többől a Társaság határoz.

II. A Titoknok kötelességei.

1. Mindazon munkákat mellyek a Társaságnak beküldetnek tartozik a Beadottak Jegyzőkönyvébe feljegyezni s a Tárgyak szerént az Előterjesztőknek kiosztani.

2. Mindezeket köteles az Elölülővel közleni, hogy az minden gyűlésre tartozó tárgyakkal előre ismeretes lehessen.

3. Gyűlésekbe jegyzőkönyvet vinni.

4. A Társaság dolgaiban levelezni.

5. Diplomákat kiadni azon Tagoknak, kik megválasztatván a Társaság üléseiben mindenkor megjelenni tartoznának, valamint Diplomákat a Levelező Tagoknak is.

6. A Leveles tárra, könyvtárra és olvasó házra ügyelni.

7. A nyomtatás tisztaságára, helyességére és a nyomtatványoknak illő helyekre való elküldésére ügyelni.

8. Ezeken kívül a Társaság valamely osztályaiban a Tudományoknak Előterjesztő és Rendbeszedő is.

III. Az Előterjesztők kötelességei.

A Tudományoknak fenn megnevezett osztályaira nézve Előterjesztőket választatván, ezek szorosabb egyesületeket formálnak és minden illy szorosabb egyesületeknek különös Rendbeszedője leszen. A Társaságnak béküldött munkák ezen osztály szerint kiosztatván minden *osztályban* a Rendbe szedő kiadja azon munkát azon osztályban lévő valamelyik Előterjesztőnek a megvizsgálás végett. Ki is elvégezvén azon munkának vizsgálatát, vélekedését előbb azon szorosabb osztályos egyesületben eléadja s ottan vélekedése illő fontolóra vétetvén az ezen szorosabb egyesület vélekedése szerént terjeszti

a közép Biztosság elibe s ottan kell megállapítani ha azon munkát beveheti-e a Társaság s kiadhatja é tulajdon költségén? Az Előterjesztőnek kötelessége a magukra vállalt tudományoknak osztályából a közép Biztosság eleibe jutalomra való kérdéseket feltenni.

IV. Rendszerént való Tagok kötelességei.

Ezek lesznek

1. Azok kiknek kötelességében fog állani a három féle időszaki irásnak megszűnés nélkül szakadatlan vitele, kik midőn a Társaság fundusa azon állapotra jó, hogy dolgozó Tagokat is fizethet, rendes fizetésbe jönnek.

2. Ezeken kívül rendes való Tagok lesznek olyan itten helybeliek a kiknek kötelességek lesz minden ülésekben megjelenni, ilyenek, azok, kik eddig is a Társaság gyűlésében részt vettek, ennek utánna pedig dolgozni fognak.

3. Olyan Levelező Tagok kik nem lévén bizonyos helyhez köttetve az egész hazában a tudományok különböző osztályai szerint kiválaszthatnak.

Ezeknek kötelességek lészen az Előterjesztőkkel együtt mindenkinek azon osztályba, melynek művelése reá bizattatott, azon állandó munkákat kidolgozni, mellyeket a Társaság a Haza állapotjához képest azon Tudomány osztályban az első czikkelyben meg irt néző pontból kívánni fog.

V. A Perceptor kötelességei.

I. A Jövedelmek beszédésére nézve:

1. Kötelessége azokat akik tartozásaikat az esztendő betelésével meg nem fizetik levele által azonnal megszóllítani.

2. Hogy ha ezen megszóllításra nem fizetnének kötelessége azokat törvényesen meginteni.

3. Hogy ha a törvényes megintésre is tartozásaikat le nem tennék, a törvény utját tovább követni.

II. A kiadásokra nézve:

1. A megállított rendes fizetéseket fizetni.

2. Minden rendkívül való költségekre csak az Igazgató Biztosság gyűléseiből kiadott és az Elölülő által alája irt utasításokra fizethet.

III. A számadásokra nézve:

1. Köteles a Jövedelmekről és kiadásokról hiteles napló-könyvet vinni.

2. Számadását az esztendő betelésével a megvizsgálás végett beadni.

3. A kasszába bément pénzekről áll. Ha pedig a kassza megvizsgálásakor hijánosság találtatnék, nem csak azt kiegészíteni, hanem a királyi Perceptoroknak módja szerint szabandó büntetésnek is megát alája adni tartozik.

III. Czikkely.

Az ezen tudományos Társaság célja elé mozdítására szolgáló eszközökről.

A munkálkodás elősegítésére egy könyvtárra lévén szükség, a Mvásárhelyt volt Társaságnak könyv, ásvány, pénz, kéziratbeli gyűjteményei

onnét által szólittatván ezután Kvárrott lesz, melynek gyarapodására reménysége van a Társaságnak, hogy azt jó érzésű Hazafiak ajándékaik által nevelik, úgy tekinthetvén azt, mint ez idővel e hazában felállítandó Magyar Nemzeti Museum első kezdetét, amire bizodalmat nyujt Felsőleges Fejedelmünknek kegyessége s a Tudományokhoz vonzó szeretet, ki hasonló nemzeti Museumot a Testvér Magyar Hazában, Csehországban és Styriában felállítani engedett.

IV. Czikkely.

A szükséges költségekről, jövedelem kutfjeiről.

1. Mivel a Titoknok mint dolgozó és Előterjesztő Tag az ő munkájáért mellyeket vagy az időszaki irás számára készít vagy külön egész munkát dolgozik, az alább megirandó módon a munkához mérsékelve neki állandó fizetést szabni, a melly léssen esztendőnként ..... rft.

2. A Perceptor fizetésére kívántatik ..... rft.

3. Postapénzre és író eszközökre kívántatik ..... rft.

4. Tudományos ujságokra legalább kívántatik ..... rft.

5. Jutalom hirdetésekre, mivel azok által a nemzeti Literatura gyarapittatik ..... rft.

6. Az Irók megjutalmaztatása a munkához mérettetik illy móddal: 1. Az Időszaki iráshoz eredeti 12 Rft, ha fordított annak felét. 2. A Társaság által külön kiadandó tudományos munkákat az eredeti Iró a legelőször eladandó 100 példánynak árát kész pénzben kapja, a Fordítók, félennyit.

Jegyzés. A fizetések és jutalmak mennyisége akkor határozottatik meg, mikor a szükséges fundus együtt leszen, a mihez kívántatik legalább 20,000 Rft. örökösen adott tőke pénz; oly feltétellel, hogy ennek esztendei 1,200 frt térő interesséhez még egy annyi jó bé azoktól, kik magokat bizonyos summának esztendőnként való adására csak életek végéig kötelezik.

B. Jövedelem kutfjeiről.

1. A Birtokos buzgó Hazafiaknak fundatioja, mellyből magából is a fenn irt summának kitelését remélleni lehet.

2. A Társaság gyarapodásáról nevezetes jövedelem kutfő a nyomtatásból háramló haszon is melly nem csak hogy az Iróknak fennebb megjegyzett jutalmát megforditandja, de ezen kívül még feljül maradó nevezetes nyereséget is ad.

Kötelező Levél.

Alább nevetem leirt adom ezen tulajdon pecsétimmel megerősített kötelező-levelemet arról, hogy az Erdélyi Magyar Tudományos és Nyelvmívelő Társaságnak felállítására és gyarapítására ajánlván ..... rforintokat, ezen irt adósságnak mint liquidum debitumnak meg adására mind magamat mint maradékaimat, mindenemü akárholott találhatót javaimnak lekötése mellett, a következő pontok alatt kötelezem:

1. Hogy ezen .... Rforintnak törvényes .... Rft, interessét minden esztendőben Szent István Király napján a Társaság Perceptorának kezébe mul-

hatatlanul bészolgáltatom, melyet ha nem cselekedném, hatalmat engedek ezennel arra, hogy azon tőke-pénz interesse a liquidum delitumról szóló provisionális törvény cikkely értelme szerént rajtam exequaltathassék, az exequntionalis és minden egyéb ezen summa felvételére tétetett szükséges költségekkel együtt.

2. Azon ..... Rft. tőke-pénzt mint Fundáló mind addig magamnál megtarthassam, míg nekem tetszik, vagy a míg interessét pontosan fizetem s ezt az Erdélyi Tudományos és Nyelvmívelő Társaság tőlem, ezen irt esetben mind addig fel ne vehesse. Ellenben 3. Hatalmamban álljon azt nekem akkor a midőn tetszik félesztendei előre való felmondás után lefizetni, s ezt a Társaság tartozzék felvenni.

4. Azon esetben csak ugyan, ha interessét a kiirt idő pontra, minden hiba nélkül bé nem fizetném, hatalma leszen az Erdélyi Magyar Tudományos és Nyelvművelő Társaságnak a tőke-pénzt is interessével együtt fél esztendei felmondás után felvétetni.

Melly fennebb irt pontoknak megtartására magamat és maradékimat ujobban is olly móddal kötelezem, hogy a nem fizetés esetében, interes, költség és a negyedik pont alatt megirt esetben a tőke-pénz is költséggel együtt a fenn említett törvény cikkely szerént minden menedékek kirekesztésével exequaltathassék, Mellyről adom ezen kötelező-leveletem.

..... hónapjának ..... napján 18.

Közli: **Dr. Hofbauer László.**